

УДК 37.014.3:159.955.4](477)

DOI <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2022.12.278989>

ORCID 0000-0002-1742-0103

СУЧАСНІ ОСВІТНІ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ В КОНТУРАХ ПЕДАГОГІЧНОЇ РЕФЛЕКСІЇ

Валентина Бобрицька,

докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики;
Український державний університет імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

У статті обґрунтовано, що сучасні реформи в системі освіти України відбуваються з урахуванням новітніх суспільних викликів і пріоритетних завдань законодавчої і виконавчої гілок влади, зокрема щодо поліпшення ефективності освіти в умовах воєнного стану та змінної динаміки поширення пандемії коронавірусної хвороби в країні. Через призму поглядів майбутніх й практикуючих освітян виявлено перелік запитів і очікувань держави, громадянського суспільства до реформ у сфері освіти, зокрема закону України «Про освіту» (2017). На основі думок учасників фокус-груп щодо ключових позицій Концептуальних засад реформування середньої школи «Нова українська школа» було здійснено ранжування позицій респондентів з питань своєчасності освітніх нововведень, а також виявлено ті теми, що потребують додаткового роз'яснення: децентралізація в системі освіти, автономія закладів, графік упровадження реформи, нова структура школи тощо. З'ясовано провідні настрої освітян, їхні потреби й очікування щодо освітніх реформ в Україні, серед яких: повага до педагога, довіра з боку держави й суспільства; реальні академічні свободи (право на вибір форми організації навчання, освітніх технологій й методик навчання тощо), педагогічна творчість; цифровізація загальної середньої освіти; гідна оплата праці, належне й прозоре фінансування закладів освіти; дебіюрократизація; реальна підтримка державою й суспільством сільської школи та сільського вчителя, рівний доступ до якісної шкільної й позашкільної освіти на селі; допомога держави в підготовці / перепідготовці кадрів до здійснення реформ та змін в освіті, особливо в умовах воєнного часу.

Ключові слова: Закон України «Про освіту»; Концептуальні засади реформування середньої школи «Нова українська школа»; освіта України; освітні реформи; педагогічна рефлексія; здобувачі другого (магістерського) рівня вищої освіти.

Постановка проблеми. Сучасні реформи в системі освіти України відбуваються з урахуванням новітніх суспільних викликів і пріоритетних завдань законодавчої і виконавчої гілок влади, зокрема щодо поліпшення ефективності освіти в умовах воєнного стану та змінної динаміки щодо поширення пандемії коронавірусної хвороби в країні. Актуальним залишається й пошук законодавчих, управлінських та організаційно-педагогічних механізмів подолання проблем територіальних відмінностей у якості надання освітніх послуг, модернізації змісту освіти відповідно до безпекової ситуації в країні, підтримки процесу впровадження академічної доброчесності у закладах освіти в умовах тотального дистанційного навчання тощо. Віднайдення означених механізмів є підґрунтям для планування та впровадження ефективної освітньої політики України з орієнтацією на необхідність прогнозування та врахування загальноосвітніх тенденцій розвитку освіти з одного боку, а з іншого – збереження властивого країні науково-освітнього потенціалу як важливого важеля у розбудові системи національної освіти. Водночас важливим є встановлення зворотного зв'язку (низхідний й висхідний) з тим, щоб виявити провідні настрої освітян, їх потреби і очікування щодо освітніх реформ в Україні особливо в теперішніх складних умовах перебігу освітнього процесу у закладах

освіти. З огляду на це, нагальним є дослідження освітніх реформ в Україні в контурах педагогічної рефлексії.

Аналіз досліджень і публікацій засвідчив, що проблема реформування системи освіти в Україні досліджується вченими (Андрущенко, 2020; Кремень, & Ільїн, 2020), колективами науковців (Кремень, 2021; Андрущенко, 2015). Гарантії та відповідальність держави щодо здійснення освітніх реформ в країні визначено в нових редакціях Законів України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), «Про повну загальну середню освіту» (2020), а також Концепції «Нова українська школа» (2016), «Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки» (2022) тощо.

Основним методологічним орієнтиром у визначенні доцільності впровадження сучасних освітніх реформ в Україні є обґрунтована авторкою позиція щодо значущості консолідації зусиль державних структур, суспільства та педагогічної спільноти, громадських об'єднань і закладів освіти різного рівня у їх здійсненні (Бобрицька, 2015; Bobrytska, 2016; Bobrytska, Luzik, Reva, Spitsin, & Akmalidina, 2020), а також важливості критичного аналізу в оцінюванні ефективності реформаційних кроків учасниками освітнього процесу.

Мета статті – здійснити аналіз ефективності освітніх реформ в Україні на прикладі Закону України «Про освіту» (2017) та Концепції «Нова українська школа» (2016) шляхом проведення фокусованих групових інтерв'ю із здобувачами другого (магістерського) рівня вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Передусім зазначимо, що система освіти незалежної України знаходиться вже більш ніж три десятиліття у перманентному процесі реформування. Не всі запропоновані освітні зміни та інновації виправдали себе й знайшли підтримку в громадянському суспільстві, академічній та освітянській спільноті. Однією з причин цього є недотримання циклів упровадження освітніх реформ, невід'ємною складовою яких є належна низхідна й висхідна комунікація між тими, хто пропонує зміни в системі освіти, й тими, хто їх має втілювати на практиці (Бобрицька, 2016). На нашу думку, навіть у теперішній складній ситуації у країні, спричиненої воєнним станом й невизначеністю динаміки перебігу пандемії COVID-19, доцільною є комунікація між законодавчою й виконавчою владою, академічною та освітянською спільнотою. Тож, громадське обговорення, експертне оцінювання, фокус-групові дискусії мають стати невід'ємним етапом запровадження всіх реформ, змін, інновацій у системі освіти.

У процесі вивчення навчальної дисципліни «Освітня політика та лідерство» здобувачам, які навчаються на денній та заочній формі навчання на другому (магістерському) рівні вищої освіти, а також слухачам, що здобувають другу вищу освіту (практикуючим учителям) Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (з грудня 2022 року – Українського державного університету імені Михайла Драгоманова) було запропоновано обговорити Концептуальні засади реформування середньої школи «Нова українська школа» (Нова українська школа, 2016), запровадження якої розпочалося у всіх школах України з 2018-2019 н. р., та новели Закону України «Про освіту» (*Про освіту*, 2017). Із використанням сервісу Google Meet у форматі відео конференції зі здобувачами вищої освіти й учителями було проведено навчальні дискусії в рамках програми вивчення навчальної дисципліни «Освітня політика та лідерство» на тему: «Освітні реформи в Україні в оцінках учасників освітнього процесу».

Експериментальну роботу здійснювали в першому семестрі 2022-2023 н.р. впродовж жовтня-листопада; було організовано три фокус-групи. До першої увійшли здобувачі вищої освіти денної форми навчання історико-філософського факультету (23 особи); до другої – здобувачі заочної форми навчання педагогічного факультету спеціальності «Початкова освіта» (79 осіб); третю фокус-групу було створено за участі здобувачів факультету іноземної філології, що отримують другу вищу освіту за різними спеціальностями (12 осіб).

Узагальнення думок учасників усіх трьох фокус-груп дало змогу через призму бачення майбутніх й практикуючих педагогів сформулювати перелік запитів і очікувань

держави, громадянського суспільства й освітян до реформ у сфері освіти. Спільною для всіх учасників дослідження була позиція, згідно якої сучасна освіта України має разом з національною безпекою стати загальнонаціональним пріоритетом, оскільки через освіту здійснюється освітня й соціогуманітарна робота з молодим поколінням, що розбудовуватиме країну як незалежну й суверенну, частину вільної й демократичної європейської спільноти. Окрім того, респонденти вважають, що саме освіта є тією інституцією, на яку покладено завдання формувати особистість, що має цінності й бажання змінювати світ на краще, потребу й здатність розвивати Україну як демократичну країну з потужною економікою, соціально справедливою, конкурентну на світовому рівні.

Зауважимо, що переважна кількість нижче наведених висловлювань учасників фокус-групової дискусії була з коментарем – «за умов мирного часу» тому, що кожен учасник дослідження усвідомлював складність теперішньої ситуації й найважливіші пріоритети щодо відстоювання державної незалежності. Тож, на думку респондентів освіта має:

– *по-перше*, забезпечити нові можливості для розвитку особистості і підвищення конкурентоспроможності здобувачам освіти, освітянам з огляду на визначений вектор – інтеграцію до Європейського Союзу, адже статус кандидата до вступу до цього транснаціонального об'єднання Україна вже набула у червні 2022 року;

– *по-друге*, бути реальною гарантією забезпечення високих соціальних стандартів для освітян, їхнього матеріального добробуту;

– *по-третьє*, забезпечити захист під час освітнього процесу від булінгу як вияву різних форм насильства та експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі та гідності тощо;

– *по-четверте*, стати інноваційним середовищем, у якому формується й розвивається компетентна й свідомо особистість, з відповідальною громадянською позицією й готовністю її захищати, здатна до критичного мислення і перетворювальної діяльності, суспільно активна й патріотична;

– *по-п'яте*, відповідати за змістом надання навчальної інформації сучасному рівневі розвитку світової науки, формувати вміння і навички вчитися впродовж життя й застосовувати ці знання на практиці;

– *по-шосте*, допомогти вибудувати індивідуальну освітню траєкторію для тих, хто навчається, що реалізується, зокрема, через персоніфікацію освітнього процесу, право вільного вибору видів, форм і темпу здобуття освіти, закладів освіти й запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін за вибором тощо;

– *по-сьоме*, забезпечити справедливе й об'єктивне оцінювання результатів навчання, «нульову» толерантність до виявів академічної недобросовісності.

На запитання: «Чи відповідає запитам і очікуванням суспільства й держави новий Закон України «Про освіту» (2017)?», упровадження якого триватиме з великою вірогідністю наступні два десятиліття, всі учасники фокусованих групових інтерв'ю відповіли ствердно, проте висловили побоювання, що механізми впровадження законодавчих норм може бути відтерміновано й вони можуть не спрацювати повною мірою через теперішні безпекові та соціально-економічні складнощі в країні.

У процесі дослідження учасникам, які увійшли до першої, другої та третьої фокус-груп, було запропоновано висловити власні думки щодо ключових позицій Концептуальних засад реформування середньої школи «Нова українська школа» і які складають формулу Нової української школи (Грищенко, 2016). Ранжування позицій респондентів щодо актуальності нововведень дало змогу визначити, що для першої фокус-групи найбільш нагальними є: 1) Новий зміст освіти; 2) Умотивований учитель; 3) Рівний доступ до якісної освіти; 4) Нова структура школи; 5) Державно-громадське партнерство. Ранжування думок учасників другої фокус-групи визначило такі нагальні для першочергового впровадження складники формули: 1) Умотивований учитель; 2) Новий зміст освіти; 3) Рівний доступ до якісної освіти; 4) Справедливий розподіл публічних коштів; 5) Нова структура школи. Для учасників третьої фокус-групи найактуальнішими

є: 1) Новий зміст освіти; 2) Рівний доступ до якісної освіти; 3) Умотивований учитель; 4) Партнерство між учнем, учителем і батьками; 5) Справедливий розподіл публічних коштів,

На запитання: «Які найбільш значущі компетентності для життя мають набувати сучасні школярі?» думки учасників групової дискусії розподілилися по-різному. Представимо першу четвірку компетентностей, яку кожна фокус-група визначила як найбільш значущу:

– *перша фокус-група*: 1) уміння висловлювати думку усно і письмово; 2) здатність до співпраці в команді; 3) творчість; 4) ініціативність;

– *друга фокус-група*: 1) здатність до співпраці в команді; 2) уміння читати й розуміти прочитане; 3) творчість; 4) критичне мислення;

– *третья фокус-група*: 1) критичне мислення; 2) здатність до співпраці в команді; 3) уміння конструктивно керувати емоціями; 4) уміння вирішувати проблеми, оцінювати ризики та приймати рішення.

Позиціями, які викликали найбільше запитань та різночитань а, отже, потребу роз'яснень для учасників фокус-групових дискусій стали такі: 1) Децентралізація та ефективне управління, що надасть школі реальну автономію; 2) Графік упровадження реформи; 3) Нова структура школи, яка дає змогу добре засвоїти новий зміст і набути компетентності для життя.

Аналіз провідних настроїв майбутніх і практикуючих освітян, їхніх потреб виявив, що найбільш жаданими очікуваннями від упровадження освітніх реформ є такі:

– повага до педагога, довіра з боку держави й суспільства;

– реальні академічні свободи (право на вибір форми організації навчання, освітніх технологій й методик навчання тощо), педагогічна творчість;

– упровадження цифрових технологій в освіту, матеріально-технічне переоснащення школи відповідно до сучасних інформаційних ресурсів та сервісів;

– гідна оплата праці, належне й прозоре фінансування закладів освіти;

– «менше паперів» (дебюрократизація), зведення до мінімуму формального підходу до документації;

– реальна підтримка державою й суспільством сільської школи й сільського вчителя, рівний доступ до якісної шкільної та позашкільної освіти на селі;

– допомога держави у підготовці / перепідготовці кадрів до здійснення реформ та змін в освіті, особливо в умовах воєнного часу.

Загалом з'ясовано, що учасники дослідження позитивно налаштовані на освітні реформи, схвально відгукнулися на ініціативи Верховної Ради України як законодавчого органу щодо реформування національної системи освіти, належно оцінили законодавчі ініціативи та організаційні нововведення Міністерства освіти і науки України як центрального виконавчого органу на поточний 2022-2023 н.р.

Висновки. У процесі здійснення аналізу ефективності освітніх реформ в Україні шляхом проведення фокусованих групових інтерв'ю з учасниками освітнього процесу – здобувачами заочної й денної форм навчання другого (магістерського) рівня вищої освіти сформульовано низку узагальнень. Так, виявлено думки респондентів щодо запитів і очікувань держави, громадянського суспільства й освітян до реформ у сфері освіти. Здобувачі вважають, що освіта має перетворитися на ефективний важіль розбудови країни у поствоєнний час; забезпечити нові можливості для розвитку і підвищення конкурентоспроможності здобувачам освіти, освітянам та закладам освіти; бути реальною гарантією забезпечення високих соціальних стандартів тощо.

На основі думок учасників фокус-груп щодо ключових позицій Концептуальних засад реформування середньої школи «Нова українська школа» було здійснено ранжування позицій респондентів з питань своєчасності нововведень, а також виявлено ті теми, що потребують додаткового роз'яснення, серед яких децентралізація та ефективне управління, що надасть школі реальну автономію; графік упровадження реформи; нова структура школи, яка дає змогу добре засвоїти новий зміст і набути компетентності для

життя. З'ясовано провідні настрої освітян, їхні потреби і очікування щодо освітніх реформ в Україні, а саме: повага до педагога, довіра з боку держави й суспільства; реальні академічні свободи (право на вибір форми організації навчання, освітніх технологій й методик навчання тощо), педагогічна творчість; цифровізація загальної середньої освіти, матеріально-технічне переоснащення школи відповідно до сучасних інформаційних ресурсів й сервісів; гідна оплата праці, належне й прозоре фінансування закладів освіти; дебіюрократизація, зведення до мінімуму формального підходу до документації; реальна підтримка державою й суспільством сільської школи й сільського вчителя, рівний доступ до якісної шкільної й позашкільної освіти на селі; допомога держави у підготовці / перепідготовці кадрів до здійснення реформ та змін в освіті, особливо в умовах воєнного часу.

ЛІТЕРАТУРА

- Андрущенко, В. П. (2020). *Феномен освіти* (Кн. 4.). Суми: Університетська книга.
- Андрущенко, В. П. (Ред.). (2015). *Освітня політика: філософія, теорія, практика*. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова.
- Бобрицька, В. І. (2015). Система освіти як об'єкт моніторингу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Теорія і практика навчання і виховання*, 27, 19-34.
- Грищенко, М. (2016). *Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи*. Взято з <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
- Кремень, В. Г. (Ред.). (2021). *Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні*. Київ: КОНВІ ПРИНТ. doi: <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>.
- Кремень, В. Г., & Ільїн В. В. (2020). *Людина у викликах цивілізації: від минулого – до майбутнього. Людина. Освіта. Соціум*. Київ: Грамота.
- Про освіту*: Закон України. № 2145-19. (2017). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
- Bobrytska, V., Luzik, E., Reva, T., Spitsin, Y., & Akmaldinova, V. (2020). Involving stakeholders in shaping educational legislation and policy in Ukraine. *European Journal of Educational Research*, 9(3), 1189-1200. Retrieved from <https://doi.org/10.12973/eu-er.9.3.1189>.
- Bobrytska, V. (2016). Axiological Azimuths of the Global Educational Policy. *Proceedings of the National Aviation University*, 68(3), 89-97. doi: 10.18372/2306-1472.68.10912.

REFERENCES

- Andrushchenko, V. P. (2020) *Fenomen osvity [The phenomenon of education]* (Vol. 4.). Sumy: Universytetska knyha [in Ukrainian].
- Andrushchenko, V. P. (Ed.). (2015). *Osvitnia polityka: filosofii, teoriia, praktyka [Educational policy: philosophy, theory, practice]*. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
- Bobrytska, V. I. (2015). Systema osvity yak ob'iekt monitorynhu [The education system as an object of monitoring]. *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University. Theory and practice of education and upbringing*, 27, 19-34 [in Ukrainian].
- Bobrytska, V., Luzik, E., Reva, T., Spitsin, Y., & Akmaldinova, V. (2020). Involving stakeholders in shaping educational legislation and policy in Ukraine. *European Journal of Educational Research*, 9(3), 1189-1200. Retrieved from <https://doi.org/10.12973/eu-er.9.3.1189>.
- Bobrytska, V. (2016). Axiological Azimuths of the Global Educational Policy. *Proceedings of the National Aviation University*, 68(3), 89-97. doi: 10.18372/2306-1472.68.10912.
- Hryshchenko, M. (2016). *Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly [New Ukrainian school. Conceptual principles of secondary school reform]*.

Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].

Kremen, V. H. (Ed.). (2021). *Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini [National report on the state and prospects of education development in Ukraine]*. Kyiv: KONVI PRINT. doi: <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua> [in Ukrainian].

Kremen, V. H., & Ilin V. V. (2020). *Liudyna u vyklykakh tsyvilizatsii: vid mynuloho – do maibutnoho. Liudyna. Osvita. Sotsium [Man in the challenges of civilization: from the past to the future. Man. Education. Society]*. Kyiv: Hramota [in Ukrainian].

Pro osvitu [About education]. № 2145-19. (2017). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

CURRENT EDUCATIONAL REFORMS IN UKRAINE WITHIN THE FRAME OF PEDAGOGICAL REFLECTION

Valentyna Bobrytska,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Social Philosophy,
Philosophy of Education and Educational Policy;
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University, Kyiv

The article reveals that current reforms in the education system of Ukraine attempt to address the latest social challenges and fulfil the priority tasks assigned by the legislative and executive branches of government, in particular, regarding improving the effectiveness of education in the settings of martial law and the changing dynamics of the spread of the coronavirus disease pandemic in the country. The study specified a list of requests and expectations of the state and civil society for reforms in the field of education, in particular, the Law of Ukraine ‘On Education’ (2017) viewed through the prism of the views of both now and future practising educators. Based on the opinions of the focus group participants regarding the key positions of the Conceptual basis for reforming secondary school to comply with the concept of the ‘New Ukrainian School’, the study carried out the ranking of respondents’ positions regarding the timeliness of educational innovations. It also identified those topics that require additional clarification, including decentralisation, the autonomy of institutions, reform implementation schedule, introducing the new school structure, etc. The research clarified the leading attitudes of educators, their needs and expectations regarding educational reforms in Ukraine, including: respect for the teacher, trust from the state and society; real academic freedoms (the right to choose the form of educational organization, educational technologies and teaching methods, etc.), pedagogical creativity; digitization of general secondary education; decent wages, adequate and transparent financing of educational institutions; debureaucratisation; real support by the state and society for rural schools and rural teachers, equal access to high-quality school and extracurricular education in the countryside; state assistance in training/retraining of personnel to implement reforms and changes in education, especially in wartime conditions.

Keywords: Law of Ukraine ‘On Education’; Conceptual principles of reforming the secondary school to comply with the concept of the ‘New Ukrainian School’; education of Ukraine; educational reforms; pedagogical reflection; students of the second (master’s) level of higher education.

Надійшла до редакції 21.12.2022 р.